

I ba 178

K otázce vztahů mezi teorií národohospodářskou a vědou právní.

Napsal prof. dr. Jaroslav Kallab.

I. *Parallelismus mezi teorií národohospodářskou a filosofií právní.*

Myšlenka, že mezi teorií národohospodářskou a vědou právní jsou jakési vnitřní vztahy, dochází v poslední době zevního výrazu tím, že po příkladu *Stammlerově* stalo se zvykem pojmy „hospodářství“ a „právo“, „Wirtschaft und Recht“, jako pojmy komplementérní stavěti v čelo filosofických úvah jak národohospodářských, tak právnických.

Jakási spojitost mezi oběma těmito obory vědními jeví se nám ostatně pravděpodobnou již, stopujeme-li vývoj národního hospodářství na jedné a filosofie právní na druhé straně aspoň od konce XVIII. století. I necháme-li stranou styčné body mezi *merkantilismem* a *Hobbesovým* právně filosofickým absolutismem, vidíme aspoň od dob, kdy myslí zaujímá ve sféře hospodářství nauka *Adama Smitha*, ve sféře právní filosofie nauka *Rousseauova*, že jako ve spojitých nádobách podstatné změny v úrovni jednoho oboru jeví následky v oboru druhém. Racionalismus *Smithův* a *Rousseauův* spolu s *Kantovou* konstrukcí právního státu změnily během první poloviny XIX. století jak hospodářskou tak právní tvářnost západní Evropy. *Hegelova* filosofie vnesla jak do národohospodářské tak do právní vědy

hospodářských tak do právně filosofických úvah myšlenku vývoje, jež podporována současnými objevy přírodovědnými zrodila jak národohospodářský tak právně filosofický *historismus*. Slabá vlákna, jež po překonání *Hegelovy* metafysiky historismus spojovala s racionalistickým názorem světovým, zcela přervána, když po úspěších ve vědách přírodních *positivismus* pod názvem sociologie i nazírání na společenské zjevy se snažil vpraviti do forem nazírání na zjevy přírodní. Tu ovšem po nějakou dobu se zdálo, jako by cesty theorie národohospodářské a toho, co zbývalo z filosofie právní, se rozcházely. Národní hospodářství pod názvem *novohistorismu* rázu *Schmollerova* splývalo se sociologií v téže době, kdy právní věda rovněž pod názvem novohistorismu se snažila setřásti poslední zbytky staršího historismu, jak založen byl *Savignym*, pokud pod názvem „ducha národa“ se snažil v právní filosofii platnost zjednatí poznatkům sociologickým. Ale také tento rozdíl mezi teorií národohospodářskou a filosofií právní v poslední třetině XIX. století jest jen zdánlivý. Srovnáme-li odpor *Schmollerův* proti deduktivní metodě v theorii národohospodářské s odporem *Bergbohmovým* proti přirozenému právu v právní filosofii, vidíme, že myšlenkový podklad obojího hnutí jest stejný. Jest to positivem vypěstěný odpor proti spekulativní filosofii charakterisující myšlení té doby vůbec; odpor tento projevuje se na jedné straně v domněnce, že pouhá podrobná deskripce úkazů a jevů hospodářských může nahraditi theorii národohospodářskou, na druhé straně v mínění, že právo jen z pozitivně daných norem poznati lze. Hluboký úpadek filosofického myšlení charakterisující tuto dobu jeví se v obou těchto názorech. Neboť novohistorismus jak národohospodářský tak právní stejně přehlíží, že předpokládá to, o čem se domnívá, že to indukci ze skutečných zjevů získává. Neboť bez pojmu o tom, co jest hospodářství, nelze ve spleti společenských zjevů rozlišiti hospodářské zjevy od jiných, jako bez pojmu práva nelze právní zjevy od jiných odlišiti. Jen praktický důsledek této logické chyby byl v obou oborech různý. Theorie národohospodářská počala se rozplývati ve všeobecné sociologii, kdežto právní věda majíc v pozitivních zákonech určitě vymezený okruh zjevů společenských, omezila se na ně, nechávajíc zcela stranou otázku, proč mluví o právu tam, kde jedná o zákonech.

Reakce proti historismu nabyla pak v obou těchto oborech vědních také různých forem podle různosti, v níž historismus v každé z nich se jevil. V národním hospodářství, kde omyl spíše se stal patrným praktickou neupotřebitelností theoreticky postulované metody, byl to *Menger*, jenž podjal se práce ukázati důvod neplodnosti čistého historismu. Nalezl jej v jeho jednostrannosti, v tom totiž, že jen jedné skupině vědeckých potřeb vyhověti může, totiž poznání individuálních zjevů, kdežto nemůže vyhověti potřebě generelního poznání, vytvoření typů jak zjevů tak relací, jež je podmínkou myšlenkového ovládnutí reálného světa. Upozornil též na to, že předpokladem všeobecně, bezvýjimečně platných, exaktních zákonů jest nalezení přesně typických forem, jež teprve nám umožňují odkryti nutné souvislosti v reálném dění, třeba by samy empiricky nebyly zjistitelné, a to stejně v přírodě, jako ve společnosti, jmenovitě v hospodářství. Současníci i bezprostřední následovníci *Mengerovi* vyčetli z jeho úvah v podstatě jen důkaz o rovnoprávnosti induktivní a deduktivní metody ve vědě národohospodářské, kdežto další důsledky jeho výkladů, totiž vystižení vlastního rozdílu mezi historickým či hodnotícím a přírodovědným či exaktním chápáním zjevů teprve mnohem později znovu objevil a prohloubil *Rickert*, aniž by si byl, pokud přehlédnouti mohu, jasně uvědomil prvenství *Mengerovo*.

Ve filosofii právní dlouho bylo omezení okruhu pozorování na pozitivní, zákonné právo, překážkou, vadící poznání methodických slabin historismu. To bylo možné v oborech, v nichž dokonalost pozitivního práva a staleté prohloubení jeho theorie umožňovaly vyhověti praktickým potřebám právnictví i s touto filosoficky nedokonalou methodou, tedy zvláště v oboru soukromého a procesního práva. Tam však, kde změny ve společenské soustavě i stupňující se cenění individua činily nedostatky pozitivního práva citelnějšími, ukázala se též potřeba hlubšího filosofického pojetí problémů, a tím vystoupily i vady historismu. A tu patrně pod vlivem tehdy vládnoucího směru myšlení ocitly se úvahy o právu, jakmile vystoupily ze začarovaného kruhu pozitivního práva, v těsném objetí sociologie právě tak, jako národohospodářský novohistorismus. *Gumpłowicz*, *Gierke* ve státním právu, *Ferri*, *Merkel*, *Liszt* a jeho škola v právu trestním mohou býti uvedeni za repre-

sentanty směru, jenž do úvah právních se snažil vnést přírodovědnou metodu badání. Jen že v právu neschůdnost této cesty se ukázala dříve, než v národním hospodářství. Jeť při právu přece jen příliš patrné, že tu jde o otázku, co býti má; jak z toho, co jest, z poznání společenských poměrů a zjevů (positivní právo k nim počítaje) vyvoditi to, co býti má, ukázalo se právě tak neřešitelnou otázkou, jako v okruhu národohospodářském vyvoditi z poznatků historických poznatky hospodářsky politické.

Z těchto potíží hledáno v posledních letech XIX. století východisko v pozorování psychických zjevů, uplatňujících se na jedné straně v hospodaření, na druhé ve tvorbě a používání práva. Téměř současně prchá theorie národohospodářská i filosofie právní z objetí sociologie do náručí psychologie. Jména *K. Mengera*, *Böhm-Bawerka* v národním hospodářství, *Jellinka* v právní filosofii označují asi tento směr. Cestu ukázal vlastně již *Dilthey* svým rozlišením věd v přírodní a duchovní, a hájením mínění, že pohroužením se do vlastního nitra možno síly ženoucí k tvorbě společenských útvarů bezprostředně poznávati, a tím jistějších poznatků o nich nabyti, než o silách přírodních, jež jen prostředech z jejich děl poznáváme. Touto ženoucí silou v našem nitru jest vůle, směřování k nějakému cíli. Jest tedy pro poznání sociálních zjevů aspoň vedle kausálního jich chápání nutno je pozorovati, chápati a oceňovati teleologicky. Jest důsledkem tohoto učení *Diltheyova*, že přechod od sociologického pojmání hospodářství a práva k pojmání psychologickému jde ruku v ruce s přechodem od kausálního vysvětlování jednotlivých zjevů k jejich teleologickému vysvětlování. Vůle zákonodárcova, s níž jako s historickým faktem pracovala škola historická, mění se ku př. u *Jellinka* ve vůli státu, již *Jellinek* sám pojímá sice jako kolektivně psychický zjev asi ve smyslu *Wundtovy* Völkerpsychologie, jež ale skutečně v systému koná funkci methodické pomůcky, umožňující teleologické a při tom jednotné chápání jednotlivých norem právních. Touto cestou vnikají ku konci XIX. století zase do úvah právních i národohospodářských prvky ethické, umožňující vzájemné hodnocení jednotlivých zjevů, jež při pouhém sociologickém popisování jest nemožné. Otázka hodnot, v té době ve všeobecné filosofii přetřásaná (*Windelband*, *Münsterberg*), klestí si tak cestu do úvah právních i hospodářských, kde ovšem nedoceňováním rozdílu mezi

hodnotou ve smyslu filosofickém a hodnotou hospodářskou stává se příčinou četných nejasností a neplodných sporů.

V dějinách filosofie jest vždy od *psychologismu* jen krok k *subjektivismu*. V něm ústí též theorie národohospodářská i filosofie právní na rozhraní XIX. a XX. století. Tak ve filosofii právní vedle opatrného rozboru *Genyho* a snahy *Ehrlichovy* navrátiti se na stanovisko staršího historismu, uplatňuje se v německé škole volnoprávní pod vedením *Kantorowicze*, *Radbrucha* a *Fuchse* směr, jenž marně se brání výtce, že subjektivní, intuitivní nalézání práva v každém a pro každý individuální případ míní postavití nad objektivní kriteria práva, nebo aspoň mezery v právu touto intuitivní methodou vyplňovati. V theorii národohospodářské nacházím záblesky podobných myšlenkových pochodů u *Lieffmanna*, jehož krajní psychologismus již v mnohém se blíží mezi, kde opouštíme objektivně pevné pojmy, a ocitáme se v území intuitivního chápání jednotlivostí.

Na této srázné ploše, — jak za to mám, marně — snaží se myšlenkový vývoj zadržeti *Stammler*, používaje téhož prostředku, jehož sto let dříve za podobných okolností použil *Kant*. Snaží se psychologismus zvracející se v subjektivismus zdolati kritikou poznání.

Jest charakteristické a *Stammler* to správně vystihl, jakou cestu vykonala theorie národohospodářská a filosofie právní za poslední půlstoletí, od historického materialismu *Marxova* ke kritickému idealismu *Stammlerovu*. Pro nás důležité jest, že se tu poměr obou oborů vědních, jimiž se zabýváme, úplně obrátil, že však na počátku i na konci časového spacia, jež jak v theorii národohospodářské, tak ve filosofii právní jest vyplněno historismem, theorie národohospodářská a filosofie právní splývají. Ovšem splývají za úplně opačných podmínek. U školy *Marxovy* právo jest „nadstavbou“ hospodářství, jest reflexem zjevů hospodářských, takže zjištěním zákonů ovládajících život hospodářský máme dány i základy práva, tedy to, co hledá právní filosofie. U *Stammlera* naopak jedině právní chápání jest adaequatním chápáním společenských zjevů; hospodářství — ovšem pojem širší, než národní hospodářství — jest jen ona látka, empirický obsah, jež ve formě právních pojmů svému poznání přibližujeme,

z čehož tuším vyplývá, že theorie právní, podle *Stammlera* hledání bezpodmínečně platného způsobu chápání zjevů hospodářských, jest též nejvyšší abstrakcí, k níž úvahy národohospodářské vésti mohou.

V nejběžnějších rysech právě naznačený parallelismus mezi teorií národohospodářskou a filosofií právní ovšem o sobě ještě nedokazuje, že mezi oběma jest skutečně těsnější jakási vnitřní souvislost, dokonce pak nelze z něho vyčísti, v čem tato souvislost spočívá. Vždyť hlavní proměny, jak jsme se pokoušeli naznačiti, netýkaly se jen těchto dvou oborů vědních, nýbrž v nich zrcadlí se zase jen postup vývoje myšlení v XIX. století vůbec. Zvláště i poslední fase předválečná ve filosofii právní a hospodářské jest ohlasem současných proudů filosofických vůbec: obnovení idealistické filosofie *Stammlerem*, jest ohlasem německého, speciálně Marburského novokantismu, a intuitivní chápání jednotlivých právních otázek školou volnoprávní v mnohém připomíná filosofický směr, jenž pod názvem pragmatismu prozatím ovšem spíše v Americe a západní Evropě, než v Evropě střední nalézá pěstitele. Přes to nezdá se nám zbytečno parallelismus tento připamatovati. Ukazujet nám právě problem, zda totiž onen rovnoběžný vývoj myšlení o základních otázkách hospodářství a práva jest jen důsledkem toho, že obojí obor vědní nesen jest vlnami myšlenkového proudění vůbec, či zda přece nejsou mezi oběma jakési vnitřní vztahy, jimiž bychom si i nepřehlížejíce k vývoji myšlení mohli vysvětliti, proč podstatné změny názorů v jednom oboru vědním jsou provázány analogickou změnou v oboru druhém.

II. Co předpokládáme, mluvíme-li o hospodářství a právu.

Naznačili jsme nahoře, že poslední fase vývoje jak v theorii národohospodářské, tak ve filosofii právní možno charakterisovati jako cestu od pozitivismu přes psychologismus k subjektivismu. Tento subjektivismus, toto přehodnocování vlastního „já“, jímž ku konci XIX. století neladně vyznělo vysoké hodnocení individua, kterým století tak mnohoslibně začalo, jevil se v posledních letech před světovou válkou jak v umění, tak ve vědě, jak v egoismu nahrazujícím praktickou morálku, tak v chauvinismu a třídním i račovém boji nahrazujících politiku. Se stanoviska filosofického

jest subjektivismus jen jiným výrazem pro nedostatek objektivních hodnot. Byl to pak zvláště *Münsterberg*, jenž k tomu poukázal, že bez uznání hodnoty vůbec není možná rozumem ovládaná činnost, jmenovitě též poznání. Postup, jímž se dospělo k právě naznačenému stavu myšlení v době předválečné, možno tedy charakterisovati též takto: Myšlení v druhé polovici XIX. století bylo ovládáno jedinou hodnotou, totiž hodnotou pravdy. Směr pozitivistický právě tím byl vyznačen, že uznával tuto jedinou hodnotu, že mu jen o to šlo, aby vystihl, co *jest*, kdežto všechny ostatní hodnoty odkazoval do sféry subjektivního, individuálního cítění. Přehlížel právě, že sám jest též vybudován na předpokladu určité hodnoty, totiž právě hodnoty pravdy, pro jejíž objektivnost není jiného důvodu, než pro objektivnost kterékoliv jiné hodnoty. Jinými slovy, přehlížel, že věda není zobrazováním nějaké transcendentní skutečnosti, nýbrž pořádáním našich myšlenkových obsahů podle hodnoty pravdy v pravdivé a klamně myšlenkové obsahy. Pravda jest psychický, a proto v přední řadě subjektivní proces, jenž objektivním se stává teprve tím, že různá individua podle stejných, jimi všemi uznaných norem své myšlenkové obsahy pořádají. Objektivní tedy není skutečnost, nýbrž způsob, jímž své myšlenkové obsahy o skutečnosti pořádáme. Objektivní neznamena existující, nýbrž všeobecně platný, a *proto* nutný. Objektivní pravda tedy neexistuje, nýbrž platí, jest hodnota, již určitým myšlenkovým obsahům propůjčujeme, jež pak ovšem také „pravdami“ nazýváme, ač se tím dopouštíme podobné nepřesnosti, jako nazýváme-li v běžné mluvě národohospodářské určité statky hodnotami. Poněvadž *to* pozitivismus přehlížel, vychoval generaci, jež hodnoty pokládala za cosi čistě subjektivního. Reakce se jeví v *pragmatismu*. Generace, jež si navykla na hodnoty hleděti jako na cosi subjektivního, když si uvědomila, že i pravda jest hodnotou, musila prohlásiti i ji za subjektivní a podjati se úkolu znovu zkoumati podmínky objektivního poznání. Pragmatismus nutně musil vyplynouti ze samovlády hodnoty pravdy v pozitivismu a proto právem, zvláště ve své francouzské větvi, s oblibou se nazývá skutečným pozitivismem. Když totiž pozitivismus se nespokojil úlohou vědecké metody, když opojen úspěchy, jichž právě jako vědecká metoda na poli přírodních věd vybojoval, domníval se, že může přírodovědným nazíráním svým

nahraditi lidem světový názor, ukázala se brzy jeho jednostrannost a tím nedostatečnost. Neuznáváje jiné objektivní hodnoty, než pravdu, ukojoval potřebu lidskou po poznání toho, co jest, nechával všech neukojenu potřebu po poznání toho, co býti má.

Tím se vysvětluje nejen bezradnost posledních desetiletí XIX. a prvních let XX. století na poli ethiky a politiky, nýbrž i neúspěch pozitivismu jak v theorii národohospodářské, tak ve filosofii právní. Neboť v obou nejde jen o poznání pravdy, o rozlišení pravdy a klamu, nýbrž i o poznání toho, co býti má, o rozlišení dobrého a špatného.

Toto tvrzení ovšem odporuje běžnému názoru zvláště pokud jde o národní hospodářství. Tu totiž má se z pravidla za to, že jde o určité empiricky zjistitelné děje, jež jen v jejich pravidelnostech stopovati třeba, abychom došli k poznání zákonů ovládajících jejich vznik a průběh. Zdá se mi však, že tento běžný názor přehlíží, že věda národohospodářská a právní se zabývá sice jen skutečnými, reálnými zjevy, že však pouhé zjištění, že něco a co v prostoru a čase se děje, ještě nestačí k tomu, abychom mohli mluvit o poznatku národohospodářském nebo právním. K tomu musíme své myšlenkové obsahy dělit nejen, jako v přírodních vědách v pravdivé a nepravdivé, nýbrž musíme pravdivé ještě dále dělit v hospodářské a nehospodářské, spravedlivé a nespravedlivé. Rozdíly tyto nejsou dány jakýmsi zevními, smysly zjistitelnými znaky, jako rozdíly mezi jednotlivými třídami živočichů, takže bychom odpovědí na otázku „co jest“, měli již dříve odpověď na otázku, je-li zjev, jež před sebou máme, hospodářský či právní, nebo nikoliv. Vlastnosti hospodářskosti a spravedlivosti nabývá určitý zjev teprve svým vztahem k jednajícímu subjektu. A tu jsme právě u bodu, jež *Diltheyovo* rozlišení přírodovědného a duchovědného poznání zakrývalo. V přírodních vědách jest subjekt jen subjektem poznání. Mezi přírodou, jak fysickou, tak psychickou, a poznávajícím subjektem je propast, poznávající subjekt nemůže do poznávaného objektu zasáhnouti. Subjekt přírodních věd jest tedy subjekt passivní — aspoň ve smyslu běžných názorů (jinak podle učení pragmatismu a Bergsonova) — proti němuž stojí příroda nezměnitelnými zákony ovládaná, které právě toliko poznáváme, ze zahalujících je nejasností vybavujeme, ale netvoříme. V národním hospodářství a právu však máme před sebou dva sub-

jekty. Subjekt jednající, hospodařící, do zevního světa zasahující, a za ním subjekt poznávající, toto jednání jako zjev pozorující, a o něm objektivně pravdivé poznatky si tvořící. Nelze tedy theorii národohospodářskou — o postavení právní vědy nutno pojednati zvláště — stavěti do jedné řady s přírodními vědami, třeba, jako *Dilthey* činí, jako vědu zabývající se jiným okruhem zjevů, nýbrž můžeme ji jen srovnávati s kritikou poznání, s noetikou. Jako noetika se zabývá určitou činností lidskou, totiž poznáváním, tak theorie národohospodářská se zabývá jinou činností lidskou, totiž hospodařením. Oběma těmito vědám nejde o poznání určitého předmětu, nýbrž o stopování oněch zvláštních relací, jež při jednání určitého druhu mezi subjektem a objektem nastávají.

Ovšem jest mezi kritikou poznání a theorií národohospodářskou podstatný rozdíl. Při kritice poznání jde právě o vztah mezi subjektem a objektem, jež nazýváme poznáváním, či o stopování zásad ovládajících naši činnost, když myšlenkové své obsahy třídíme v pravdu a klam. Kdybychom tu se omezili pozorujícíe tento vztah, na poznávání samo, kdybychom tedy zase si kladli jen otázku, co jest, kdybychom zase se řídili jen hodnotou pravdy, nepěstovali bychom kritiku poznání, nýbrž psychologii. Neboť při čirém poznávání musíme, jak nahoře jsem se zmínil, *předpokládati* nutnost pozorovaného děje, předpokládati tedy, že pravdivé i klamně myšlenkové pochody jsou stejně nutné, takže, omezíme-li se na tuto metodu badání, nám rozdíl mezi pravdou a klamem vůbec mizí. Při kritice poznání nemůžeme se tedy omeziti na rozlišování duševních stavů, jež nazýváme poznáním, od těch, jež poznáním nejsou, nýbrž musíme tam, kde jsme zjistili, že před sebou máme psychologicky poznání, zjistiti, zda to jest *správné* poznání. V tom, že v době *Diltheyově* psychologie sama ještě obojí směsovala, spočívá vysvětlení jeho omylu. Nejde tedy v kritice poznání o rozdíl mezi poznáním existujícím a neexistujícím, či jen mylně za poznání pokládaným, jako v psychologii, nýbrž jde o rozdíl mezi správným a nesprávným poznáváním. Nepořádáme tu tedy jako při poznávání své myšlenkové obsahy podle hodnoty pravdy, nýbrž pořádáme je podle hodnoty dobra.

Postup theorie národohospodářské jest analogický, ale opačný. Jakýsi zrcadlový obraz postupu při kritice poznání. Jednání, jež

tu před sebou máme, jest hospodaření. Ať pak theorie národohospodářská hospodaření jakkoliv definuje, vždy tímto slovem míní nějaké účelné jednání lidské. Člověk, jenž nejedná za určitým účelem, není předmětem theorie národohospodářské, jako není jejím předmětem činnost zvířat. Jednání účelné *předpokládá* možnost jiného jednání, subjekt jednající se tu musil rozhodnouti, čili roztržiti své myšlenkové obsahy o různých možnostech jednání v žádoucí a nežádoucí, v dobrá a špatná, v ta, jež splniti má, a ta, jež nemá. Netřídíme tedy při hospodaření své myšlenkové obsahy, jako při poznání, podle hodnoty pravdy, nýbrž, jako při kritice poznání, podle hodnoty dobra. Subjekt hospodařící však není totožným se subjektem tvořícím v theorii hospodářské poznatky o hospodaření, jako subjekt poznávající není totožným se subjektem poznání kritisujícím, třeba by ovšem nebylo vyloučeno, že by se obojí činnost u téhož individua střídala. Poznávající hospodaření činíme předmětem svého pozorování onen vztah mezi subjektem hospodaření a možnostmi jeho jednání, o tomto vztahu tvoříme objektivně pravdivé poznatky, rozlišující je od jiných vztahů a zjevů, jež by snad někdo omylem za hospodaření pokládati mohl. Tu tedy druhý, theoretisující subjekt řídí se hodnotou pravdy, kdežto prvý subjekt se řídí hodnotou dobra. Omyly, s nimiž při vymezení předmětu theorie národohospodářské se setkáváme, nejčastěji prýští právě z toho, že se přehlíží, že v theorii národohospodářské nejde jen o to, co jest, nýbrž i o to, co býti má. Nejsme-li si totiž vědomi, že první subjekt, subjekt hospodařící, se řídí hodnotou dobra, že u něho jde o otázku, co býti má, a nikoliv o otázku, co jest, mizí nám pod rukama vlastní předmět národního hospodářství, a máme před sebou problémy buď psychologické, stopujeme-li kausální řetěz v nitru jednajícího subjektu, nebo sociologické, stopujeme-li kausální řetěz od subjektu k jiným individuí, nebo mechanické, stopujeme-li kausální řetěz od subjektu k přírodě. Nic nás není vzdálenějšího, než podceňování těchto oborů vědních, ale není to právě theorie národohospodářská, nemůžeme na této cestě dojíti k odpovědi na otázky, jež v národním hospodářství nás zajímají. Jako se chemikovi mění i součást organismu v určité chemické prvky, a miarň bychom čekali od něho odpověď na otázky fyziologie nebo dokonce medicíny se týkající, tak jest methodickou ne-

možností žádati od toho, kdo nechce v jednání uznati hodnotu dobra, a komu jen o hodnotu pravdy jde, odpověď na otázky národohospodářské.

Ovšem není vyloučeno, aby i druhý subjekt, theoretisující, podobně jako noetik, neřídil se při svém třídění myšlenkových obsahů o hospodaření hodnotou dobra. Tu však přestává býti theoretikem národohospodářským, a mluvíme o jeho činnosti jako o hospodářské politice.

III. Předpoklady positivismu nestačí k poznání hospodářství a práva.

Obtíže, s nimiž methodologie národohospodářská i právnická v druhé polovici XIX. století zápasily, vyplývaly z velké části z jednostrannosti positivismu.

Neboť positivismus vypočtený na myšlenkové zpracování toho, co jest, uznávající tedy jedinou objektivní hodnotu, pravdu, mohl vystihnouti jen rozdíl mezi pravdou a klamem, nemohl však vystihnouti rozdíl mezi dobrým a špatným, účelným a neúčelným, vhodným a nevhodným, spravedlivým a nespravedlivým, hospodárným a nehospodárným, poněvadž předpokládá, že obojí je nutné, a jen o vystižení této nutnosti mu jde. Positivismus právě poskytoval jen jednostrannou abstrakci skutečného světa, asi jako kdybychom optický obraz světa vydávali za skutečný svět. Jako tu bychom nevěděli ničeho o rozdílu mezi teplým a studeným, tvrdým a měkkým, chutným a nechutným, zvucím a bezzvukým, tak unikaly positivismu všechny ty rozdíly, jež předpokládají, že člověk proti přírodě nestojí jen jako subjekt poznávající, nýbrž i jako subjekt jednající.

Částečně si můžeme ovšem tuto jednostrannost positivismu vysvětliti zvláštním stanoviskem, jež k této otázce zaujímal *Kant*. Neboť *Kant*, jenž ve své kritice čirého rozumu položil pevné základy přírodovědnému poznání, ve své kritice praktického rozumu se nedovedl vyprostiti z tradičních, středověkem vypracovaných názorů. Tím, že viděl v rozdílu mezi dobrem a zlem, v ethické normě, důkaz transcendentního světa, přehlížel, že tento rozdíl není ani více ani méně transcendentní, než rozdíl mezi pravdou a klamem, že obojí rozdíl stejně bezprostředně zažíváme, aniž bychom jej nějak dokázati mohli, poněvadž každý důkaz jej

již předpokládá. Když tedy v kritice čirého rozumu dokázal nemožnost důkazu transcendentního světa, bylo nedůsledností, když jej v kritice praktického rozumu předpokládal. Tuto nedůslednost pozitivismus správně vystihl, místo však, aby vyplnil mezeru, jež v soustavě *Kantově* zůstala, poněvadž neobsahuje skutečné kritiky praktického rozumu, domníval se, že úkoly praktického rozumu můžeme řešiti rozumem theoretickým.

Následkem toho přehlížel, že jako pojem je nesmyslný, nepředpokládáme-li při něm hodnotu pravdy, tak i rozhodování jest nesmyslné, nepředpokládáme-li při něm hodnotu dobra. Můžeme ovšem vysloviti nepravdivou větu, jako, že železo je lehčí než vzduch, ale věta tato, pojem lehkého železa je nesmyslná. Právě tak můžeme vysloviti bezúčelnou větu „žij ve vzduchoprázdném prostoru“, ale normou jednání tato věta není, jest nesmyslná, poněvadž mezi možnostmi mého jednání této možnosti není, nemůže tedy také pro mne býti za žádných okolností lepší, než jiná možnost. Stejně bezúčelná a jako norma nemyslitelná jest věta „stárni“, nebo, předpokládáme-li železný zákon mzdový, věta, že mzda nemá stoupnouti nad existenční minimum dělníkovo; poněvadž není jiné možnosti, nemůže totiž zase tento fakt býti lepší, než jiný.

To se často přehlízí, a to asi z tohoto důvodu: Od dob Kantových, zvláště ale z učení pragmatistů a Bergsonova víme sice, že pravda jest směr, nikoliv cíl, že musíme uznati pravdu jako nutný předpoklad svého myšlení, nemůžeme však uznati nutně pravdivé myšlenkové obsahy, *veritates aeternae*; přehlízíme však příliš snadno, že stejně se věc má i s dobrem. I tu musíme rozeznávati dobro jako směr rozhodování, a dobré věci, k nimž směřujeme. Právě tak, jako nemohu nic tvrditi, nepředpokládám-li pravdu, tak nemohu se rozhodovati a tedy jednati, nepředpokládám-li dobro; neboť jako moje tvrzení nemá smyslu, netvrdím-li zároveň, že to, co vypovídám, je aspoň pro mne pravdou, tak mé rozhodování nemá smyslu, netvrdím-li zároveň, že to, proč se rozhoduji, je aspoň pro mne dobrem. Vědecký postup liší se pak v obou případech od naivního tím, že subjektivní hodnotu se snaží nahraditi hodnotou objektivní.

Snaha pozitivismu, vystačiti s jedinou hodnotou pravdy, tedy se podobá snaze geometra, jenž třírozměrný svět vyjadřuje v dvou-

rozměrné ploše. Názor se tím sice zjednodušuje, mnohé se stává pochopitelnějším, ale zároveň mnohé musíme při tomto postupu vypustiti. Postup tento není snad nesprávný. Nesprávné jest jen, chceme-li jeho methodou řešiti úkoly, jež předpokládají to, co tato methoda k účelu zjednodušení vylučuje.

Jsme-li si vědomi tohoto methodického postulatu, a vidíme-li, že předmět národního hospodářství i vědy právní, lidské jednání, má, abychom zůstali v obraze, jehož jsme právě použili, dvě dimenze, dimensi pravdivosti a dimensi dobra, vidíme, že jej svému poznání přiblížiti můžeme jen myšlenkovým zpracováním obojí stránky. Zmínili jsme se svrchu, že pozorujeme-li lidské jednání jen se stanoviska jeho pravdivosti, docházíme k poznatkům, o něž se dělí psychologie s mechanikou a se sociologií. Teprve opustíme-li předpoklad tohoto postupu, předpoklad nutnosti, a připustíme-li možnost různého se rozhodování, dojdeme k poznání rozdílů mezi správným a nesprávným jednáním, k rozdílům, o nichž nás poučuje, pokud o sféru psychologie jde, noetika, logika a ethika, pokud jde o sféru mechaniky, technika, pokud jde o sféru sociologie, národní hospodářství, nauka o mravech a právu.

IV. Norma a individuální rozhodování jako mezní pojmy národohospodářského i právního poznání.

To, co doposud bylo vyloženo, podobá se experimentu ve vzduchoprázdném prostoru; věc tu znázorněna tak, jako by každý teprve musil vynalézati hospodaření a přemýšlení o něm. Ve skutečnosti věc jest mnohem složitější. Život by byl nemožný, kdybych při každém, tedy i hospodářském jednání, měl se rozhodovati podle hodnoty dobra mezi všemi možnými jednáními. Tradice, výchova, zvyk, nápodobení, příkaz autority, utvořily a tvoří pro každé téměř jednání určité pevné typy, normy, jež často téměř nevědomky opakují, jako bych je byl za dobré uznal, ač skutečně jsem o jejich dobrotě nebo špatnosti nepřemýšlel. Jest tu při jednání stejný zjev, jako při řeči. Tradicí, výchovou, zvykem, nápodobením, příkazem autority (náboženská dogmata), přijímáme množství výrazů a rčení o zjevích, vztazích a událostech, jichž pak v běžné mluvě užíváme, jako bychom byli poznali jejich pravdivost, ač celý život nestačí k tomu, abychom se přesvědčili

o pravdivosti nepatrného okruhu rčení. Čím tedy jsou pro naše poznání slova, tím jsou pro naše jednání normy. Užíváme jich, jako by pravdivé, resp. dobré byly, a jen tu a tam ten neb onen z nás se přesvědčuje, zda a pokud slova či normy, jichž všichni užíváme, jsou pravdivé, resp. dobré. Jako tělesně, i duševně jest každý z nás jen mizivou částkou velkého celku, jenž v něm myslí a jím jedná.

Podle různých objektů jednání můžeme pak normy členiti ve tři velké skupiny: Pokud jde o jednání směřující k úpravě přírody, mluvíme o technice, pokud jde o utváření sebe sama, o mravnosti, pokud pak jde o působení na jiná individua jako bytosti samostatnou vůlí nadané, o sociální technice, jež, jak uvidíme, se nám jeví s jedné strany jako mrav a národní hospodářství, s druhé jako právo.

Normy jsou tedy kulturní produkty, v nichž lidská snaha po dobru se nám zjevuje ve zvláštní, možno říci petrifikované formě, právě tak, jako snaha po poznání, po pravdě, nabývá pevných forem v řeči. Máme tu podobný přechod z jednoho skupenství do druhého, jako si představujeme, že pevná kůra zemská povstala ztuhnutím plynů. Mezi normou a individuálním rozhodováním není rozdílu, než právě v tomto skupenství, jež ovšem může nabýti různého stupně pevnosti. Mezi normou a individuálním rozhodováním můžeme si tak mysliti celou stupnici přechodů. Ano, jako není plynu, jenž by neměl jakousi pevnost a pevné materie, jež by za jistých okolností se nedala převést v plyn, tak jest tomu i v poměru mezi normou a individuálním rozhodováním. Obojí jsou jen mezní pojmy, jež si konstruujeme, abychom skutečnost myšlenkově zachytiti mohli, při nichž si však musíme býti vědomi, že jim ve skutečnosti ničeho neodpovídá, že skutečnost zná jen zjevy mezi těmito mezemi uspořádané tak, že se tu blíží více té, tu oné mezi.

Tuto skutečnost, že i právní normy jsou jen jakési více méně pevné zkameněliny individuálního rozhodování, přehlížel právě právní historismus. Sveden faktem s filosofického stanoviska nahodilým, že od konce XVIII. století vlivem sociálních podmínek, jež tu nemůžeme rozebírat, normy o autoritu zákonodárcovu se opírající, zákony, ve vztazích mezi lidmi zatlačily do pozadí všechny jiné normy, jak tradicí, zvykem, napodobením

i individuálním rozhodováním vznikaly, hleděl na individuální rozhodování jako na cosi od norem zcela odlišného. Následkem toho byl bezradný tam, kde měl vysvětliti souhlas mezi oběma, platnost práva, nebo kde tvořiti měl právo nové, a musil používatí velmi umělých pomůcek tam, kde pro konkrétní případ v textu zákona nenašel rozřešení.

To však také přehlížel sociologický směr právně filosofický i národohospodářský. Neboť hledě na jednání lidské jako na přírodní, zákonu kausalitě podléhající, a tedy nutný zjev, vyloučil právě moment rozhodování v něm, ten moment, jež má individuální rozhodování společný s normou, a marně pak hledal cestu od individuálního jednání k normě.

Jako pojmy a přírodní zákony jsou pevné formy poznání, předpokládajícího nutnost, tak jsou normy pevné formy rozhodování a předpokládají tudíž možnost odchýlného jednání. Přejímáme je nebo časem je sami tvoříme pod tlakem těžce myšlenkové hospodárnosti, jež nás žene k přejímání a tvoření slov. Neboť jako nemůžeme pro každý zjev nové slovo tvořiti, ač víme, že žádný zjev se neopakuje a netrvá, tak nemůžeme pro každé jednání znovu se rozhodovati, ač víme, že nikdy nejednáme za naprosto stejných okolností. V právní filosofii myšlenka tato opětovně byla vyjadřována tak, že při právní normě jde o projev jakési nadosobní vůle. Nemůžeme na tomto místě blíže vykládati nepřesnost tohoto pojetí, nýbrž musíme se spokojiti jen upozorněním, že tu nanejvýš může jíti o obraz, poněvadž jinak bychom tu měli stejně realistické hypostasování produktů myšlení, jako Plato a někteří scholastikové (ku př. v ontologickém důkaze existence boží) hypostasovali v ideách pojmy.

Lidské jednání tedy vždy jest někde mezi volným individuálním rozhodováním a přejímáním normy. Celý spor v metodologii národohospodářské o to vedený, má-li se při úvahách národohospodářských přihlížeti též ke stavu právnímu, se nám tak jeví jako spor o to, jak daleko ve své abstrakci při těchto úvahách máme jíti. Isolovaný člověk, individuum, je fikce, vědecká pomůcka, jako představa naprosto prázdného prostoru ve fysice. Směr národohospodářský, jenž člověkem jenom hospodářskými tendencemi vedeným se zabýval, byl, jak již *Menger* dokázal, na správné cestě k podobným exaktním zákonům pro žití hospo-

dárské, jako theoretická fysika, hledá-li pomocí fikce naprosto prázdného prostoru exaktní zákony, jichž potom se užívá v mechanice. Směr tento není nesprávný, nýbrž jen přirozeně jednostranný. Nechybovali ti, kdo touto cestou hledali zákony našeho společenského žití, jako právě *Adam Smith* a *Rousseau*, nýbrž chybovali ti, kdo čekali, že touto methodou možno zobraziti skutečný život. To jest právě tak nemožné, jako nemůže theoretická fysika nám dáti obraz parního stroje; a přece nelze parnímu stroji přesně rozuměti bez theoretické fysiky.

S opačnou, ale logicky stejnou chybou jsme se setkávali ve filosofii právní. Přehlížejíc, že norma jest jen myšlenkový derivat individuálního rozhodování, zaměňujíc normu se zákonem (právním) jako s čímsi v prostoru a čase existujícím, ztělesňovala zase druhý mezní pojem o jednání. Jest jisto, že zákon jest cosi existujícího, jest kulturní produkt asi jako řeč a umění, můžeme zjistiti, jak, kdy a kde vzniká, trvá a zaniká, ale v této jeho existenci není jeho smysl. Proto ku př. nejnověji *Kelsen* právem klade tak velký důraz na to, že právní norma pro vědu právní není cosi jsoucího, nýbrž cosi, co býti má, není „ein Sein“, nýbrž „ein Sollen“. Norma jako zjev, zákon, jest předmětem badání právního historika, po případě psychologa, grammatika, logika a sociologa, věda právní nám však musí dáti odpověď na jiné otázky, jež při tomto pojetí práva jsou neřešitelné. Jsou neřešitelné proto, že právě při tomto pojetí předmět svůj zpracováváme jen podle hodnoty pravdy, a přehlízíme, že tu jde o lidská jednání, jež mají ještě druhou dimenzi, hodnotu dobra. Co však *Kelsen* nedoceňuje právě tak, jako historický a sociologický směr právní, jest, že právě norma, jak právní filosofie ji pojímá, musí, jest jen mezní pojem, jež konstruujeme, abychom řetěz zjevů jím myšlenkově obsáhli, jemuž však ve skutečném světě ničeho neodpovídá, právě tak, jako druhému meznímu pojmu, pojmu izolovaného, jen určitou snahou se řídícího individua. Skutečné normy, zákony jsou již myšlenkové obsahy, v nichž tomuto schematu dán jest empirický obsah, jakési více méně individuální rozhodování. Důsledky, jež z toho plynou pro methodologii právní, pokusím se vylíčiti na jiném místě. Zde jen musíme upozorniti, že toto pojetí nám umožňuje rozřešení otázky po poměru theorie národohospodářské k filosofii právní.

V. Předmět theorie národohospodářské a filosofie právní.

Reálný substrát, na něž se vztahují poznatky národohospodářské i poznatky právně filosofické, jest tedy stejný. Jest to člověk za určitými účely jednající. Chci-li něco koupiti, něco vyrobiti, dopraviti, někoho do svých služeb zjednat, chci-li jako státník určité celní území utvořiti, mír uzavřiti, dělnictvu existenční minimum zajistiti, řízení soudní zjednodušiti, urychlit nebo zlevnit, břemeno berní spravedlivě rozvrhnouti, nepodnikám jednou jednání hospodářské a na jiném místě v jiné době jednání právní, nýbrž totéž jednání má jak stránku hospodářskou, tak právní. K tomuto poznatku po opačných cestách dospěli, jak jsme viděli, jak *Marx*, tak *Stammler*. Otázka naše je, čím se liší hospodářské pojetí dané skutečností od pojetí právního. Domníváme se, že hořejšími výklady jsme na tuto otázku dali odpověď.

Pozorujeme-li tyto zjevy jen v rámci jejich pravdivosti, uniká nám jejich stránka hospodářská stejně, jako stránka právní. Pak máme před sebou jen problémy psychologické, mechanické nebo sociologické. Teprve přistupujeme-li k nim se strany hodnoty dobra, vidíme-li v nich jakési rozhodování mezi různými možnostmi, můžeme mluvit jak o hospodářství, tak o právu. Jen způsob, jímž tu k svému problému přistupujeme, jest různý. Pozorujeme totiž, že každé lidské rozhodování jest čímsi ležícím mezi dvěma mezními pojmy, úplně individuálním rozhodováním, a rozhodováním podle všeobecně platné normy. Reálný zjev vykazuje obě stránky v měnivé intenzitě. Vědecká abstrakce ale nechává (v zájmu zjednodušení zjevu pro naše poznání) určitou z těchto dvou stránek nepovšimnutou. Abstrahujeme-li od stránky normativní, docházíme k poznatkům národohospodářským, abstrahujeme-li od stránky individuálního rozhodování, docházíme k poznatkům právníkům. Cílem jak theorie národohospodářské, tak filosofie právní jest tedy vystihnouti oba mezní pojmy, mezi nimiž můžeme umístiti každé jednání lidské, pokud jest působením na jiné lidi jako bytosti samostatnou vůlí nadané. Hospodářství a právo jsou tedy skutečně komplementární pojmy, poněvadž vystižení této skupiny skutečných zjevů předpokládá poznání obou. Ale vztah mezi nimi není, jako se domníval *Marx*, vztah

podmínky a účinku, ani, jako se domníval *Stammier*, vztah látky a formy, nýbrž vztah dvou protichůdných, vzájemně se doplňujících method poznání. To nejlépe jest patrné tehdy, vydáme-li se cestou opačnou, postupujeme-li od abstrakcí národohospodářských resp. právně filosofických ke zjevům skutečného života. Čím více od čisté theorie se blížíme skutečnosti, tím více oba obory vědění se pronikají. Tak nauka hospodářská, jakmile chce znázorniti skutečné žití hospodářské, musí přihlížeti k právním normám, jako k jeho podmínce, a naopak právní věda, chce-li si uvědomiti skutečný život právní, musí přihlížeti k hospodářské stránce jednání lidského opět jako k podmínce právní úpravy. Opustíme-li na této cestě na konec zcela půdu abstrakce a chceme-li do skutečného života zasáhnouti, čili zabývati se individuálním zjevem jako individuem, pak stanovisko právní splyne úplně se stanoviskem hospodářským. Hospodářská politika a politika právní jsou jedno. Hospodářská politika nepřihlízející k ideji práva jest právě tak špatná, prakticky na delší dobu nemožná, jako právní politika nepřihlízející k ideji hospodářské.

Literatura:

Přehled hlavní literatury o methodách národohospodářských uveden v *Horáckové*: Učebnici národohospodářské politiky, oddíl I., 1912, str. 3. K tomu, pokud o naše otázky jde: *Kistiakowski*: Gesellschaft und Einzelwesen 1899, *Simmel*: Das Problem der Soziologie (Jahrb. für Gesetzgebung, sv. 18, str. 1301). *Liefmann*: Über Objekt, Wesen und Aufgabe der Wirtschaftswissenschaft (Jahrb. für Nationalökon. u. Statistik, sv. 106, III. řady sv. 51, 1916, str. 1). *Stolzmann*: Die soziale Kategorie in der Volkswirtschaft, 1896 a Der Zweck in der Volkswirtschaft 1909.

Literatura o methodách právnických nejnověji snesena v *Geny*: Science et Technique en droit privé positif, 1914 a 15. Nahore citováni *Bergbohm*: Jurisprudenz und Rechtsphilosophie 1892. *Kelsen*: Hauptprobleme der Staatsrechtslehre 1911. *Ehrlich*: Grundlegung der Soziologie des Rechts 1913. *Gumpowicz*: Allgemeines Staatsrecht 1897 a *Jellinek*: Die sozialethische Bedeutung von Recht, Unrecht und Strafe, 2. vyd. 1908 a Allgemeine Staatslehre 1900.

Z filosofických spisů jest tu uvésti: *Dilthey*: Einleitung in die Geisteswissenschaften 1883 (český překlad z r. 1901). *Stammier*: Wirtschaft u. Recht nach der materialistischen Geschichtsauffassung,

3. vyd. 1914; týž: Theorie der Rechtswissenschaft 1911. *Windelband*: Praeludien, 2. vyd. 1903. *Münsterberg*: Philosophie der Werte 1908. *Rickert*: Der Gegenstand der Erkenntnis. 2. vyd. 1904. *Bergson*: L'évolution créatrice 13. vyd. 1913, týž: Essai sur les données immédiates de la conscience, 11. vyd., 1912. *James*: Essays in radical empiricism 1912, a týž: Pragmatism, a new name for some old ways of thinking 1907.

TISKL ALOIS WIESNER V PRAZE.

NÁKLADEM VLASTNÍM.
